

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

Frederick Kempe, scriitor și jurnalist de succes, a fost timp de 25 de ani reporter și editorialist la *The Wall Street Journal*. Cartea de față este a patra publicată, după *Divorcing the Dictator: America's Bungled Affair with Noriega*, *Siberian Odyssey: A Voyage into the Russian Soul* și *Father/Land: A Personal Search for the New Germany*.

FREDERICK KEMPE

BERLIN 1961

Traducere din limba engleză
GABRIEL STOIAN

LITERA
București
2020

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	9
INTRODUCERE	14

PARTEA I: JUCĂTORII

Capitolul 1. HRUȘCIOV: UN COMUNIST GRĂBIT	33
Capitolul 2. HRUȘCIOV: CRIZA BERLINULUI ÎN DESFĂȘURARE	57
Capitolul 3. KENNEDY: EDUCAȚIA UNUI PREȘEDINTE	105
Capitolul 4. KENNEDY: O PRIMĂ GREȘEALĂ	141
Capitolul 5. ULBRICHT ȘI ADENAUER: ALIANȚE AGITATE	168
Capitolul 6. ULBRICHT ȘI ADENAUER: BUTURUGA MICĂ RĂSTOARNĂ CARUL MARE	205

PARTEA A II-A: AMENINȚAREA FURTUNII

Capitolul 7. PRIMĂVARĂ PENTRU HRUȘCIOV ...	227
Capitolul 8. ORA AMATORILOR	268
Capitolul 9. O DIPLOMAȚIE PRIMEJDIOASĂ	314
Capitolul 10. VIENA: BĂIEȚELUL ALBASTRU ÎL ÎNTÂLNEȘTE PE AL CAPONE	353

Capitolul 11. VIENA: AMENINȚAREA RĂZBOIULUI	398
Capitolul 12. O VARĂ FURIOASĂ	443

PARTEA A III-A: CONFRUNTAREA

Capitolul 13. „MARELE LOC DE ÎNCERCARE“	477
Capitolul 14. ZIDUL: INSTALAREA CAPCANEI	524
Capitolul 15. ZIDUL: ZILE DE DISPERARE	585
Capitolul 16. ÎNTOARCEREA UNUI EROU	639
Capitolul 17. POCHER NUCLEAR	673
Capitolul 18. CONFRUNTARE LA PUNCTUL DE CONTROL CHARLIE	720
EPILOG	772
MULȚUMIRI	804
NOTE	811
BIBLIOGRAFIE	891
INDICE	913

CUVÂNT ÎNAINTE

de Brent Scowcroft, general

Istoricii au analizat Criza Rachetelor din Cuba din 1962 mult mai profund decât Criza Berlinului, care izbucnise cu un an înainte. În ciuda atenției acordate Cubei, ceea ce s-a petrecut la Berlin a influențat în mod mult mai hotărâtor epoca dintre sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, în 1945, și unificarea Germaniei și destrămarea Uniunii Sovietice, în 1990, respectiv 1991. Ridicarea Zidului Berlinului, în august 1961, a ancorat Războiul Rece în ostilitatea tacită care va persista încă trei decenii, făcându-ne să rămânem închiștați în obiceiuri, proceduri și suspiciuni care aveau să se stingă doar odată cu căderea aceluiași zid, la 9 noiembrie 1989.¹

În plus, prima criză a evidențiat o tensiune deosebită. Potrivit lui William Kaufman, un strateg al administrației Kennedy de la Pentagon, care a lucrat atât la soluționarea crizei berlineze, cât și a celei cubaneze, „Berlinul a reprezentat cel mai grav moment din Războiul Rece. Deși am fost profund implicat în Criza Rachetelor din Cuba, personal, am considerat că înfruntarea berlineză,

Capitolul I

HRUȘCIOV: UN COMUNIST GRĂBIT

Avem 30 de rachete nucleare îndreptate spre Franța, mai mult decât suficiente pentru a distruge acea țară. Am rezervat câte 50 pentru Germania de Vest și Marea Britanie.¹

Premierul Hrușcirov către ambasadorul L.E. Thompson Jr.,
1 ianuarie 1960

Indiferent cât de bun a fost anul trecut, noul an va fi și mai bun... Cred că nimeni nu-mi va reproșa dacă afirm că acordăm o mare importanță îmbunătățirii relațiilor noastre cu SUA... Sperăm că noul președinte va fi ca o adiere proaspătă care să alunge aerul stătut dintre SUA și URSS.²

Hrușcirov, un an mai târziu, în discursul de Anul Nou,
1 ianuarie 1961

Kremlin, Moscova. Ajunul Anului Nou, 31 decembrie 1960

Mai erau doar câteva minute până la miezul nopții, iar Nikita Hrușcirov avea motive serioase să se simtă ușurat că anul 1960 era pe sfârșite. În timp ce se uita la

cei două mii de invitați de Anul Nou, reuniți sub tavanul boltit și impunător al Sălii Sfântul Gheorghe de la Kremlin, avea motive și mai mari de îngrijorare privind anul care începea. În vreme ce afară viscolul așternea un strat gros de nea peste Piața Roșie și mausoleul unde se aflau predecesorii lui mumificați – Lenin și Stalin –, Hrușciiov recunoștea că poziția URSS în lume și locul său în istorie, precum și, mai concret, supraviețuirea lui politică, depindeau de felul în care reușea să gestioneze avalanșa de provocări care îl asedia.

Pe plan intern, Hrușciiov se confrunta cu cel de-al doilea an de recoltă foarte slabă.³ Cu doi ani înainte, inaugurase cu mare fast un program extrem de ambițios pentru a depăși nivelul de trai al SUA până în anul 1970 și, cu toate acestea, abia dacă reușise să asigure strictul necesar poporului său. În cadrul unei vizite de lucru prin țară, văzuse lipsuri aproape peste tot, în privința locuințelor, dar și a unor alimente de bază, precum untul, carnea, laptele și ouăle. Consilierii îi spuneau că se contura tot mai clar posibilitatea izbucnirii unei revolte a muncitorilor, similare celei din Ungaria, pe care, în 1956, se văzuse silit să o înăbușe cu ajutorul tancurilor sovietice.

Pe plan extern, politica sa de coexistență pașnică cu Occidentul, care constituia o ruptură clară față de teoria confruntării inevitabile, promovată de Stalin, se năruise când o rachetă sovietică doborâse un avion-spion Lockheed U-2 în luna mai a anului precedent. Câteva zile după aceea, Hrușciiov a declanșat eșecul întâlnirii la vârf de la Paris cu președintele Dwight D. Eisenhower și aliații săi din război, după

ce nu a primit scuze publice din partea SUA pentru pătrunderea ilegală a avionului-spion în spațiul aerian al Uniunii Sovietice. Prezentând incidentul drept o dovadă a eșecului lui Hrușciiov în calitate de lider politic, nostalgicii staliști din cadrul Partidului Comunist Sovietic și China lui Mao Zedong își ascuțeau cuțitele, pregătindu-se pentru cel de-al XXII-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. După ce se slujise chiar el de aceste întruniri pentru a scăpa de adversari, Hrușciiov făcuse planuri pentru 1961 în scopul de a împiedica o catastrofă la acest congres.

Ținând seama de acest context istoric, nimic nu-l amenința pe Hrușciiov mai mult decât situația care se deteriora încontinuu în Berlinul divizat. Criticii lui se plâneau că lăsa cea mai primejdioasă rană a lumii să se agraveze. Berlinul de Est pierdea refugiați în favoarea Occidentului într-un ritm alarmant. Acești fugari făceau parte din rândul celor mai capabili și mai motivați intelectuali, industriași, fermieri, medici și profesori. Lui Hrușciiov îi plăcea să numească Berlinul testiculele Occidentului, punctul sensibil pe care îl putea lovi când dorea pentru ca Statele Unite să se strâmbe de durere.⁴ Cu toate acestea, o metaforă mai sugestivă era că Berlinul devenise pentru el și pentru blocul sovietic călcâiul lui Ahile, locul cel mai vulnerabil al comunismului.

Totuși, Hrușciiov nu a lăsat să se întrevadă nici unul dintre aceste motive de îngrijorare când s-a adresat mulțimii strânse pentru sărbătorirea Anului Nou, între care se numărau cosmonauți, balerine, artiști,

aparatici și ambasadori, cu toții scăldați în lumina orbitoare a celor șase candelabre masive din bronz și a celor 3000 de lămpi electrice din sală. Pentru acei oameni, o invitație în sine la recepția dată de liderul sovietic reprezenta o confirmare a poziției lor sociale. Totuși, ei așteptau acum cu o emoție mai mare decât de obicei, pentru că John F. Kennedy avea să se instaleze la Casa Albă peste mai puțin de trei săptămâni. Cu toții știau că discursul tradițional de Anul Nou al liderului sovietic avea să stabilească atmosfera în care aveau să se desfășoare relațiile sovieto-americane.

Pe măsură ce în Turnul Spasski, datând din secolul al XVI-lea, ceasul Kuranti număra secunde pentru ca la miezul nopții să-și dezlănțuie dangătele răsunătoare în Piața Roșie, Hrușciov reușea să încingă spiritele în Sala Sfântul Gheorghe. A strâns mâna cu unii oaspeți și i-a îmbrățișat pe alții, costumul lui strâmt de culoare gri fiind gata din clipă în clipă să plesnească la cusături. Dovedea aceeași energie care îl adusese la putere pornind de la condiția de țăran născut în Kalinovka, un sat rusesc situat în apropiere de granița cu Ucraina, trecând prin revoluție, război civil, epurările demente ale lui Stalin, războiul mondial și lupta pentru putere de după moartea lui Stalin. Preluarea puterii de către comuniști le oferise multor ruși cu origini modeste posibilități noi, dar nimeni nu răzbise cu atâta iscusință și nu se ridicase la fel de sus ca Nikita Sergheevici Hrușciov.

Având în vedere capacitatea crescândă de a lansa proiectile cu focoare nucleare împotriva Occidentului, pentru serviciile de informații americane descifrarea

structurii psihologice a lui Hrușciov devenise o preocupare stringentă.⁵ În 1960, CIA alcătuiuse o echipă de aproape 20 de experți – medici interniști, psihiatri și psihologi – pentru a-l examina pe conducătorul sovietic prin intermediul filmelor, al dosarelor de informații și al relatărilor personale. Grupul a mers până într-acolo încât a analizat fotografiile mărite înfățișând arterele lui Hrușciov pentru a evalua zvonurile potrivit cărora acestea se întăriseră, dând naștere hipertensiunii arteriale. În cadrul unui raport ultrasecret – care mai apoi va ajunge pe masa președintelui Kennedy – se susținea că, în ciuda dispoziției mereu schimbătoare, a depresiilor și a exceselor bahice (despre care aceștia anunțau că în ultima vreme erau mult mai rare, problema fiind mai bine ținută sub control), liderul sovietic prezenta în mod consecvent un comportament pe care ei l-au numit „oportunism optimist cronic“. Ei au ajuns la concluzia că Hrușciov era mai curând un activist pasionat decât, așa cum se socotise până atunci, un comunist machiavelic, ca Stalin.

Un alt profil psihologic ultrasecret, pregătit de CIA pentru administrația următoare, remarca „inventivitatea, cutezanța, un remarcabil simț al momentelor politice importante și cabotinismul“ lui Hrușciov.⁶ Acest lucru îl prevenea pe proaspăt alesul Kennedy că dincolo de comportamentul adesea histrionic al acestui bărbat scund și greoi se ascundeau „o inteligență nativă ascuțită, o minte agilă, determinare, ambiție și cruzime“.

CIA nu preciza în raport că Hrușciov socotea că influențase alegerea lui Kennedy, iar acum dorea să fie

răsplătit pentru asta. El se lăuda în fața tovarășilor săi că reușise să încline balanța într-una dintre cele mai strânse curse prezidențiale din istoria Americii, prin faptul că, în plină campanie electorală, refuzase solicitările republicanilor de a-i elibera pe cei trei piloți americani – Francis Gary Powers, pilotul avionului U-2 doborât, și doi membri ai echipajului unui avion de recunoaștere RB-47, doborâți de sovietici două luni mai târziu deasupra Mării Barents. Acum se ocupa nerăbdător, pe numeroase căi, să stabilească rapid o întâlnire la vârf cu Kennedy, în speranța că va rezolva problema Berlinului.

În cursul acelei campanii, instrucțiunile liderului sovietic date înaltelor oficialități din țara sa fuseseră clare, privind atât dorința lui de a-l vedea câștigător pe Kennedy, cât și dezgustul pe care îl manifesta față de anticomunistul Richard Nixon care, ca vicepreședinte al lui Eisenhower, îl umilise la Moscova în timpul așa-numitei „Dezbateri din Bucătărie“ (*Kitchen Debate*), o discuție improvizată privind avantajele relative ale celor două sisteme pe care le reprezentau.⁷ „Putem influența chiar și alegerile prezidențiale din SUA!“, le spusese el tovarășilor lui. „Nu i-am oferit niciodată un astfel de dar lui Nixon.“

După alegeri, Hrușciov a susținut că, refuzând să îi elibereze pe piloți, îl făcuse pe Nixon să piardă cele câteva sute de mii de voturi de care acesta ar fi avut nevoie pentru a ieși învingător. La doar zece minute de mers pe jos de la Kremlin, unde se sărbătorea noul an, ca o dovadă a manipularilor electorale ale lui Hrușciov, prizonierii americani lânzeau în

închisoarea KGB-istă, Lubianka, unde liderul sovietic îi ținea drept pioni politici care să fie folosiți ca monedă de schimb la momentul oportun.

În timp ce se desfășura numărătorea inversă până la momentul discursului său de Anul Nou, mai curând ca un politician populist decât ca un dictator comunist, Hrușciov făcea o baie de mulțime.⁸ Deși avea încă un aer tineresc și viguros, Hrușciov îmbătrânise prematur, ca mulți alți ruși, și, în urma unei boli grave, încărunțise de la vârsta de 22 de ani.⁹ În timp ce glumea cu tovarășii lui, își arunca deseori capul aproape chel pe spate și izbucnea în râs la una dintre anecdotele pe care le spunea, arătându-și, fără să-și dea seama, dinții stricați și strungăreața, precum și cei doi dinți bicuspizi înveliți în aur. Părul cărunț, tuns foarte scurt, încadra fața rotundă și vioaie, pe care avea trei alunite mari și o cicatrice sub nasul borcânat, iar obrajii îi erau roșii, cu riduri adânci, și ochii negri, sfredelitori. Flutura din mâini și rostea propoziții scurte într-un staccato pronunțat, cu o voce nazală, ascuțită și puternică.

Îi recunoștea pe mulți după fețe și se interesa de copiii tovarășilor lui, pe care îi știa pe nume: „Ce mai face micuța Tatiana? Cum îi merge micului Ivan?“¹⁰

Având în vedere scopul pe care și-l propusese în acea noapte, Hrușciov s-a arătat dezamăgit de faptul că în mulțimea din sală nu se găsea cel mai important american din Moscova, ambasadorul Llewellyn „Tommy“ Thompson, cu care rămăsese apropiat, în ciuda declinului înregistrat de relațiile americano-sovietice.¹¹ Jane, soția ambasadorului, s-a scuzat

în numele soțului ei spunându-i lui Hrușciov că rămăsesese acasă din cauza unei crize de ulcer. Pe de altă parte, era adevărat că ambasadorul suferea încă după întâlnirea cu liderul sovietic la precedentă sărbătorire a Anului Nou când, aflat sub influența băuturilor alcoolice, Hrușciov fusese cât pe ce să declanșeze cel de-al Treilea Război Mondial din cauza Berlinului.

Era ora două dimineața când Hrușciov, amețit de alcool, i-a condus pe Thompson, pe soția acestuia, pe ambasadorul Franței și pe liderul Partidului Comunist Italian într-o anticameră nou construită a Sălii Sfântul Gheorghe, decorată în chip straniu cu o fântână arteziană în care se găseau pietricele colorate, din plastic. Hrușciov s-a răstit la Thompson, spunând că va face Occidentul să plătească dacă acesta nu îi satisfăcea cererea de încheiere a unei înțelegeri privind Berlinul, în care să se prevadă retragerea trupelor aliate. „Avem 30 de rachete nucleare îndreptate spre Franța, mai mult decât suficiente pentru a distruge țara“, a spus el, înclinând din cap spre ambasadorul francez. Pentru a fi mai convingător, a adăugat că păstra și câte 50 de rachete pentru Germania de Vest și Marea Britanie.

Într-o încercare forțată de a mai destinde puțin atmosfera, Jane Thompson întrebase câte rachete rezervase Hrușciov pentru Unchiul Sam. „Asta e secret“, spusese Hrușciov cu un zâmbet malițios.

Încercând să salveze situația care amenința să degenereze, Thompson a propus un toast pentru viitorul summit de la Paris cu Eisenhower, exprimându-și speranța că relațiile bilaterale se vor îmbunătăți. Cu

toate acestea, liderul sovietic și-a dus și mai departe amenințările, spunând că va renunța la angajamentul luat față de Eisenhower, cum că se va abține de la orice intervenție unilaterală privind Berlinul înaintea summitului de la Paris. Thompson a reușit să pună capăt discuției purtate în aburi de votcă abia la ora șase dimineața, când a plecat conștient că relațiile dintre cele două superputeri vor depinde de incapacitatea lui Hrușciov de a-și mai aminti ulterior ce spusese în cursul acelei nopți.

Thompson trimisese o telegramă codificată către președintele Eisenhower și către secretarul de stat Christian Herter în aceeași dimineață, relatând afirmațiile făcute de Hrușciov, declarând în același timp că ele nu trebuie „luate *ad litteram*“, având în vedere starea de ebrietate a liderului sovietic. El a explicat că sovieticul dorise doar „să ne facă pe noi să fim conștienți de gravitatea“ situației de la Berlin.

Un an mai târziu, când Thompson rămăsese acasă, Hrușciov era mai treaz și într-o dispoziție mai generoasă când ceasul a bătut de miezul nopții. După ce clopotele au întâmpinat sosirea anului 1961, iar luminile bradului de Anul Nou din Sala Sfântul Gheorghe, înalt de 12 metri, s-au aprins, Hrușciov a ridicat paharul și a ținut un toast care va fi interpretat drept o directivă doctrinară de către liderii de partide și reprodus în telegrame diplomatice în toată lumea.

„Un An Nou fericit, tovarăși, un An Nou fericit! Indiferent cât de bun a fost anul dinainte, noul an va fi și mai bun!“

Cei prezenți în sală au ovacionat, s-au îmbrățișat și s-au sărutat.

Potrivit obiceiului, Hrușciov a toastat în cinstea poporului muncitor, a țăranilor, a intelectualilor, a conceptelor marxist-leniniste și a coexistenței pașnice între popoarele lumii. Pe un ton conciliant, a spus: „Noi considerăm că sistemul socialist este superior, dar nu vom încerca niciodată să îl impunem altor state”.¹²

Participanții au rămas tăcuți când Hrușciov a vorbit despre Kennedy.

„Dragi tovarăși! Prieteni! Domnilor!”, a spus Hrușciov. „Uniunea Sovietică face toate eforturile pentru a avea legături prietenești cu toate popoarele. Cred că nimeni nu-mi va reproșa dacă afirm că acordăm o mare importanță îmbunătățirii relațiilor noastre cu Statele Unite, deoarece ele contribuie considerabil la modelarea relațiilor cu alte națiuni. Noi am dori să credem că Statele Unite năzuiesc către același obiectiv. Sperăm că noul președinte va fi ca o adiere proaspătă care să alunge aerul stătut dintre SUA și URSS.”

Omul care cu un an în urmă număruse bombele atomice pe care le va lansa asupra Occidentului adopta acum o postură de pacificator. „În timpul campaniei electorale”, a spus Hrușciov către cei din sală, „domnul Kennedy a afirmat că, dacă ar fi fost președinte, și-ar fi exprimat regretele față de Uniunea Sovietică” pentru faptul că se trimiseseră avioane-spion care survolaseră teritoriul sovietic. Hrușciov a mai spus că și el voia să dea uitării „acest episod lamentabil” și să nu mai facă referire la el... „Credem că votându-l pe domnul

Kennedy, și nu pe domnul Nixon, poporul american va dezaproba politica Războiului Rece, care duce la înrăutățirea relațiilor internaționale.”

Hrușciov a ridicat paharul pe care îl umpluse din nou.

„Pentru coexistența pașnică între națiuni!”

Urale.

„Pentru prietenie și coexistență pașnică între toate popoarele!”

Urale tunătoare. Alte îmbrățișări.

Hrușciov își alesese limbajul în mod deliberat. Folosirea repetată a expresiei „coexistență pașnică” reprezenta o declarație de intenție către Kennedy și, în același timp, un mesaj hotărât către rivalii lui comuniști. Recunoscând limitele economice ale Uniunii Sovietice și noile amenințări nucleare, în faimoasa lui cuvântare secretă de la al XX-lea Congres al Partidului Comunist, Hrușciov a introdus ideea nouă potrivit căreia statele comuniste puteau coexista pașnic și concura cu statele capitaliste. Adversarii lui însă se pronunțau în favoarea revenirii la ideile mai agresive ale lui Stalin privind revoluția mondială și pregătirile mai active pentru război.

La începutul anului 1961, fantoma lui Stalin periclită poziția lui Hrușciov mult mai grav decât orice amenințare venită dinspre Occident. După moartea lui în 1953, moștenirea lăsată lui Hrușciov fusese o Uniune Sovietică disfuncțională, cu o populație de 209 milioane de locuitori cu zeci de naționalități și un teritoriu care se întindea pe o șesime din suprafața Pământului. Bătăliile purtate în cel de-al Doilea